

АҲОЛИ ДАРОМАДЛАРИНИ СОЛИҚҚА ТОРТИШНИ ОПТИМАЛЛАШТИРИШДА УЙ ХЎЖАЛИКЛАРИ ДАРОМАДИНИНГ АҲАМИЯТИ

Ж.К.Калимбетов

*ИИВ Нукус “Темурбеклар мактаби”
Харбий академик лицей ўқитувчиси, Нукус.*

Ё.Сатторов

*ИИВ Нукус “Темурбеклар мактаби”
Харбий академик лицей ўқувчиси, Нукус.*

Аннотация: Мақолада уй хўжаликлари даромадларига солиқ солишда солиққа тортилмайдиган минимумни ва прогрессив даражаларда юқори ва пастки чегараларни ошириш масаласи кўрилади.

Калит сўзлар: жисмоний шахс, уй хўжаликлари даромади, солиққа тортиш, даромад солиғи.

Аннотация: В статье рассматривается вопрос о повышении необлагаемого минимума и прогрессивных верхних и нижних пределов налогообложения доходов населения.

Ключевые слова: физическое лицо, доходы населения, налогообложение, подоходный налог.

Abstract: The article discusses the issue of raising the non-taxable minimum and progressive upper and lower limits in the taxation of household income.

Keywords: individual, household income, taxation, income tax.

Уй хўжаликларининг даромади муҳим иқтисодий кўрсаткичдир, чунки у уй хўжалигининг истеъмол кўламини ва унинг жамғарма ва инвестициялар нуқтаи назаридан келажакда кечиктирилишини белгилайди. Уй хўжаликлари даромадлари миқдорига кўплаб омиллар таъсир қилади ва бу омиллардан бири солиққа тортиш тизимидир. Солиқларнинг нафақат аҳоли даромадлари учун, балки уларнинг даромадлар тенгсизлигини таъминлашда миллий иқтисодиёт учун муҳимлигини ҳисобга олган ҳолда, аҳоли даромадлари таркиби хусусан, солиқ солиш солиқ тизимининг аҳоли даромадлар шаклланишига таъсирини баҳолаш муҳим ҳисобланади. Бунда уй хўжаликларининг пул даромадлари таркибини ўзгариши ва аҳоли даромадларини тартибга солиш мамлакатда амалга оширилган солиқ ислохотларида аҳоли даромадларини солиқ тортиш

тизимини такомиллаштириш жумладан, самарали солиқ ставкалари жорий қилиниши билан белгиланади. Шу маънода, ҳар бир уй хўжалиги ижтимоий-иқтисодий категория сифатида ёки уларнинг умумийлиги, иқтисодиётда уй хўжалиги соҳасини ташкил этувчи, меҳнат бирликларининг юқори унумдорлиги, кенг қўламли истеъмол ва фаолият ҳажмининг ошиши туфайли камида учта йўналишда сезиларли иқтисодий ўсишга эгадир[1]. Фикримизча, бундай жараёнларда уй хўжалигининг тасарруфидаги даромад миқдори муҳим ўрин тутди. Чунки, шахсий истеъмолдаги товар ва хизматлар таркиби ҳамда миқдори, жамғарма нормаси ёки инвестицион фаоллиги кўп жихатдан солиқлар тўлангандан кейинги аҳоли ихтиёридаги реал даромад суммасига бевосита боғлиқдир. Бу, бир томондан, мамлакатдаги ижтимоий-иқтисодий шароит ва, хусусан, солиқ ва ижтимоий суғурта юқининг функциясидир. Ўз навбатида, иқтисодий сиёсатнинг қўйидаги бешта асосий масаласини муҳокамаси муҳим ҳисобланади: даромад солиғининг даромад тақсимотига таъсири, истеъмол ва даромадни солиққа тортишда табақалаштирилган солиқ ставкасини қўллаш, инсон ва жисмоний капитални солиққа тортиш, инфляциянинг иқтисодиётнинг капитал интенсивлигига таъсири ва жамғарма нормаси етарли даражадалиги ёки юқорилиги ҳақида мунозаралар[2].

Хусусий жамғарма нормаси солиқлардан тўлангандан кейинги реал даромад ставкасига сезгир бўлган иқтисодиётда ёки давлат секторининг даромад ҳисобига сармоя киритишга бўлган маржинал мойиллиги хусусий секторнинг хусусий даромад ҳисобига тежашга бўлган маржинал мойиллигидан фарқ қилади бу тахмин нотўғри. Чунки, даромад солиғи орқали бир вақтнинг ўзида аҳоли даромадини солиққа тортилгандан кейин капитал даромадини рентабеллик даражасини пасайтиради ва ресурсларни хусусий сектордан давлат секторига ўтказди, миллий жамғариш нормаси ҳамда меҳнат ва капитал нисбатига таъсир ўтказди. Фикримизча, бунда даромад солиғининг ва истеъмол солиғининг табақалаштирилган қўлланилиши билан боғлиқ бўлган муҳим масала ҳисобланади. Аксарият иқтисодчилар даромаддан кўра истеъмолга солиқ солишда самарадорлик афзалликларини тан олишсада, истеъмол солиғига қарши умумий далил шундан иборатки, у регрессив ҳисобланади, чунки у солиқ базасидан фоизли даромадини чиқариб ташлайди. Бу таҳлил шу даражада тўғри ҳисобланадики, чунки фоиз даромади ҳақиқатан ҳам бойликка номуносиб равишда ошади. Аниқ натижалар албатта, таққосланаётган иккита солиқнинг хусусиятларига боғлиқ. Биз жисмоний капиталга инвестицияларни бир зумда ҳисобдан чиқаришга йўл

қўймаслигимиз сабабли (тадқиқот ва ишланмалар харажатларидан ташқари) эҳтимол даромадларни солиқ тортишининг амалдаги тартиби инсон капиталига даромад билан таққослаганда жисмоний капиталга солиқ солинганидан кейин фойда нормасини пасайтиради.

Умуман олганда, солиқларнинг уй хўжаликлари даромадларига таъсири истеъмол, жамғарма ва инвестициялар нуқтаи назаридан шахсий имкониятлар ҳамда уй хўжалиги сектори миллий иқтисодиётнинг энг катта соф жамғарувчи сифатида мамлакатда иқтисодий фаолият учун муҳимлиги сабабли долзарб илмий ва амалий хусусиятга эга масала ҳисобланади.

Аҳоли даромадлари турли манбалардан ташкил топади: иш ҳақи ва бошқа меҳнатга ҳақ тўлаш; инвестиция фаолияти, шу жумладан шахсий мулк буюмлари олди-сотдиси даромад, рента, фоизлар, дивидендлар; тадбиркорлик фаолияти; давлат ижтимоий тўловлари; хорижда ишлаётган шахслардан кўчирмалар; бошқа даромадлар[3]. Уй хўжалиқларининг пул тушумларини шакллантириш манбаларининг хилма-хиллиги уларни тўрт гуруҳга бўлиш имконини беради. Жумладан, солиқ солиш мақсадларида қуйидагилар уй хўжалиқларининг даромади таркибига қуйидагилардан иборат: меҳнатга ҳақ тўлаш тарзидаги даромадлар; мулкый даромадлар; моддий наф тарзидаги даромадлар; бошқа даромадлар[4].

Қайд этиш жоизки, юқоридаги даромадларнинг салмоқли қисми тўлиқ хўжалиқларнинг ихтиёрида қолмайди, балки тўланган солиқлар ва бошқа тўловлар миқдорига камайтиради. Шунини таъкидлаш керакки, уй хўжалиқларини даромад манбалари (пенсия, оилавий нафақа, ишсизлик нафақалари, ижтимоий нафақалар) ва юқорида кўрсатилган солиқдан озод қилинган даромадлар уй хўжалиқлари бюджетнинг даромад қисмини ташкил этган ҳолда тўғридан-тўғри солиққа тортиш имконияти амалда мавжуд эмас.

Бугунги кунда халқаро стандартлари билан уйғунлаштиришга қаратилган солиқ тизимини такомиллаштириш ва оптималлаштириш энг муҳим қуйидагилар ҳисобланади: уй хўжалиқлари даромадларига солиқ солишда солиққа тортилмайдиган минимумни ва прогрессив даражаларда юқори ва пастки чегараларни ошириш; уй хўжалиқларини мулк компонентларини солиққа тортишни ўзгартириш, жумладан, кўчмас мулк ва транспорт воситаларига солиқларнинг ошириш; даромадларни солиққа тортиш ислохотлари уй хўжалиқлари жамғармасини оширишга қаратилган; ижтимоий тўловларни нисбатини ишчининг суғурта маблағларини ҳисобга ошириш оқибатида уй хўжалиқларининг тасарруфидаги даромадига салбий таъсири

камайтириш; капиталдан олинадиган солиқлар ва истеъмолга солиқлар ўртасидаги нисбатни оптималлаштириш; ипотека кредитлар ва узоқ муддатли истеъмолга мўлланган товарлар бўйича қарз тўловларига солиқ чегирмалари берилиши тартибини такомиллаштириш; уй хўжалиги секторнинг даромадлари ва фаровонлигига самарали таъсир кўрсатадиган солиқ қонунчилигидаги ўзгаришларни амалга ошириш. Ўз навбатида, солиқ таъсирининг юқорида кўрсатилган усуллари амалиётга татбиқ этиш уй хўжаликларининг молиявий саводхонлигининг юқори даражасини талаб қилади, улар солиқ имтиёзлари ва преференциялар орқали ихтиёрий даромадни оширишга ҳуқуқий таъсирнинг реал имкониятларини билиши керак. Бундан ташқари, энг кам ойлик иш ҳақидан ошмаган даромадлар бўйича солиқ имтиёзларини бекор қилиниши, вояга етмаган ҳар бир ёш болалар учун мол-мулк солиғи ва ижара тўловлари учун солиқ чегирмаларини тақдим қилиниши ва болалиқдан ногирон болаларни болани тарбиялаш харажатларини ҳисобга олган ҳолда ижтимоий мақсадга қаратилган самарали солиқ механизмини татбиқ қилиниши, жисмоний шахсларнинг нафақат депозитлар, балки омонатлар бўйича олган фоиз даромадларининг ялпи суммасини ўз ичига олган фоизли даромад солиғи бўйича солиқ солинадиган базани кенгайтириш, тегишли шартлар ва алоҳида ҳолларда давлат ёки муниципалитетлар томонидан чиқарилган облигациялар ёки бошқа қарз қимматли қоғозлари бўйича фоиз солиғидан озод қилиш, солиқлар ва йиғимлар қонунчилигида электромобиллар, электромотоцикллар ва электр транспорт воситалари ҳамда маиший чиқиндилар учун тўловларни аниқлашнинг самарали механизми жорий этиш, ходимлардан мажбурий ижтимоий таъминот бадаллари, баъзи иш билан боғлиқ бўлмаган муносабатлар ва ўз-ўзини иш билан банд бўлган уй хўжаликларининг тасаруфидаги даромадларига таъсирини камайтириш.

Шу ўринда, таъкидлаб ўтиш лозимки, жисмоний шахсларнинг солиқ мажбуриятларини камайтиришнинг мавжуд имкониятларини ҳисобга олган ҳолда, ўз даромадларини (тегишли бўлган уй хўжаликларининг даромадларини) шакллантириш ва солиққа тортиш тартибини тўлиқ тушуниб етиши, хусусий молияни бошқаришнинг муҳим жиҳати ва самарали бошқаришнинг зарурий шarti сифатида белгиланган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Тихомиров Р. О. Прогрессивное налогообложение как инструмент регулирования неравенства в распределении доходов. Вестн БДПУ. Серия 2. № 1. С. 85–92. <https://www.elibrary.ru>.
2. Имамова, Е.В. Доходы населения и механизм их формирования: автореф. дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.01 / Имамова Елена Викторовна. – Екатеринбург, 2009. – 24 с.
3. Мамонова И. В., Алеников А. С. Влияние подоходного пропорционального налогообложения на предложение труда. <https://cyberleninka>.
4. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси (янги таҳрири). <https://lex.uz/docs/4674902>.